

якую ён вельмі любіць. Назіраючы за дзеяннямі свайго гарнізона ў Беларусі, Ганс задаецца пытаннем, агучваць якое небяспечна: “Ці значыць гэта, што мы – злачынцы?” [2, с. 60]. На Беларусі Ганс знаходзіць сваё “першае і адзінае” каханне, светлавалосую шэравокую Зося, якую не можа выратаваць, хоць і робіць для гэтага ўсё магчымае. На востраў у балоце, “дзе жыхары вёскі звычайна хаваліся” [2, с. 63], немцаў завёў паліцай з мясцовых. “Я пакляўся сабе, што высачу яго...” [2, с. 63]– занатавана ў дзённіку Гансам. Гэтую ідэю-фікс абудзіла ў ім прысутнасць у доме Ларысы, менавіта таму Ганс увесь час некуды імкнуўся з дому, а ў яго руках заўсёды было нешта драўлянае: кол з чыёйсьці агароджы альбо драўляная калодка для абутку. Сімвалічна, што асноўнае дзеянне ў аповесці адбываецца 9 мая.

Здаецца, што новага можна сказаць пра Вав, тым больш чалавеку, які не перажыў яе асабіста? Акцэнт у творы А.Брава ставіцца менавіта на сучаснае бачанне вайны, асэнсаванне яе “з часавай адлегласці” асобнымі прадстаўнікамі “пераможаных” і “пераможцаў”. У “Дараванні” практычна няма паказу баявых дзеянняў, жанчына-аўтар даследуе сферу чалавечых зносін, яе цікавіць маральны аспект праблемы (у дачыненні да канкрэтных удзельнікаў вайны), магчымасць/ немагчымасць стасункаў паміж людзьмі, што былі ворагамі ў сілу гістарычных абставін. Некалькімі штрыхамі аўтарка абазначыла ўсе праблемы нашага народа-пакутніка, што апынуўся пад акупацыяй: спаленыя вёскі, расстраляныя яўрэі, партызанскія атрады, здраднікі-паліцаі. Разам з тым жыццё працягвалася, а ў ім знаходзілася месца каханню. Письменніца даводзіць, што чалавечая любоў, спагада можа праяўляцца ў самых, здавалася б, непадыходзячых для гэтага месце і часе.

Такім чынам у аповесці А.Брава “Дараванне” прадстаўлена бачанне вайны “пераможанымі” і “пераможцамі”, і, як вынікае з твора, адносіны да вайны ў іх аднолькава адмоўныя.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Андраюк, С. А. Проза / С.А. Андраюк // Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя. У 4 т. Т. 4, кн 1. 1966–1985 / НАН Беларусі, Аддз-не гуманітар. навук і мастацтваў, Ін-т літ. Імя Я.Купалы; Навук. рэд. У. В. Гніламёдаў, С. С. Лаўшук. – 2-е выд. – Мінск : Бел. Навука, 2004. – С. 8–31.

2 Брава, А. В. Дараванне=Прощение=Vergebung : аповесць / Алена Брава; пер. на ням. мову Андрэ Бёма. – Мінск : Выд. дом “Звезда”, 2013. – 208 с.

І. А. ХОРСУН

(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

СІМВАЛ “ПТУШКІ” Ў СПАВЯДАЛЬНЫХ ЛІРЫЧНЫХ ТВОРАХ ЯНА ЧЫКВІНА

Аўтар аналізуе лірычныя тэксты зборніка «Светлы міг» і празаічныя тэксты «Трохкрылых птушак» Яна Чыквіна, вылучае метафары, праз якія паэт спавядае пра свой родны край, сваё дзяцінства, пра блізкіх людзей, пра веру і непадзельную любоў. Вылучае сімвал «птушкі» як агульны вобраз твораў Я. Чыквіна, звязно, якое спалучае яго творчасць. Прыведзены прыклады нештампаваных вобразаў, праз якія чытач пранікаецца глыбокай адчувальнасцю паэта.

Дух часу, менталітэт народа, умовы і праблемы яго развіцця пасцігаюцца праз літаратурную спадчыну краіны. Асноўным стылёвым напрамкам беларускай літаратуры застаецца рэалістычны. У творах адлюстравана сапраўднае жыццё з усімі яго клопатамі і перашкодамі, шчассямі і няўзгодамі. Пазнаць сябе і больш дасканала адкрыць сусвет дапамагае рэалістычная паэзія белавежцаў.

Паэтычныя творы Яна Чыквіна адлюстроўваюць навакольнае асяроддзе (родны кут, мясціны, хата, сцэжкі) і адначасова менталітэт нацыі (яго духоўны склад, чуласць і непадзельную любоў і павагу да Бацькаўшчыны). Па справядлівых словах Алеся Барскага «вершы, якія яму нашапталі сялянскае паходжанне, вясковае дзяцінства, пачуцці да бацькоў і блізкіх» [1, с. 245].

«Роднае гняздо нашай сям’і...цэнтр майго сусвету» [2, с. 115], – такі дэвіз, лозунг і самая важная ідэя не толькі нядаўняга зборніку Яна Чыквіна «Трохкрылыя птушкі» (2018), але і ўсёй паэтычнай спадчыны гэтага таленавітага чалавека. Цікава прасачыць як аўтар малое асноўны сімвал – птушкі, яе палету у гэтай кнізе. Перш-наперш малюнак на вокладцы – гэта ўжо першае знаёмства з творам, назва («Трохкрылыя птушкі») звужае неабмежаваную фантазію чытача да канатацый прыроды, птушак. І вока шукае птушку, трохкрылую птушку. Знаходзіць. Далей ужо заўважае вочы, дзьобу, але працягвае шукаць яе асаблівасць – трохкрыласць. Але маштаб карціны на вокладцы не дазваляе гэтага. Чытач заўважае яшчэ адну асаблівасць – размытасць, невыразнасць малюнка, што можа сведчыць аб тым, што аўтар зборніка перадае нам толькі ідэю, магчымасць існавання такіх птушак. Або гэта тое, што бачыць птушка сваімі вачыма, гэты малюнак і ёсць яе карціна быцця. Няма падстаў і аргументаў на карысць аднаго канкрэтнага варыянта. Але трэба адзначыць, што кожны з іх [варыянтаў] адлюстроўвае глыбокую прыхільнасць да нававольнага свету, яго флоры і фауны. Фонавы зялёны колер, разнастайныя адценні зялёнага на малюнку з’яўляюцца таму пацвярджэннем. Прывядзем яшчэ некалькі прыкладаў, якія ўзнаўляюць цэласнасць першага вобраза зборніку «Трохкрылыя птушкі». На с. 12 змешчаны «Партрэт з птушкамі» Міколы Бушчыка. Пачатак другой главы (с. 93) – легенда аб Стэфане Пермскім пра птушку каб не апускала крылы. Але самым моцным і пранікнёным з’явілася менавіта прызнанне аўтара пра цэнтр яго свету – гэта «роднае гняздо нашай сям’і».

Філасоўскія разважанні Яна Чыквіна надзвычай глыбокія і цікавыя ў сэнсе аналізу. Так, у зборніку «Трохкрылыя птушкі» лірычны герой разважае: «Не, братку, нікуды я не лячу!.. Мы ж – бяскрылыя...» [2, с. 124]. Трохкрылая птушка апынулася зусім бяскрылай. Гэтым вобразам аўтар паказвае і другі бок рэальнага жыцця і існавання – не свабоду палёту, а бездапаможнасць і падпарадкаванне, адсутнасць магчымасці быць тым, кім хочаш і мог. Часам не толькі ставіць пытанні («А можа ніхто з нас невінаваты, а толькі абставіны, якіх мы не разумеем...» [2, с. 128]), а і дае адказы: «Да чаго вядзе ўвесь наш прагрэс?... Які страшэнны бег у нікуды! Уцёкі ад сваёй сутнасці чалавечай».

Ёсць і супярэчлівыя вершы, самазнішчальныя («А дом наш...»). Аўтар будзе чулы і эмацыянальны зачын: «Вечарам духмяныя ўстаюць агароды...», прыгожае наваколле свайго дзяцінства («І галасы сяброў... // І лугі, дзе конскія пасуцца грывы»), а апошнія радкі «разбураюць» гэтую ідэю, знішчаюць прыгожую структуру, выклікаючы ў чытача расчараванне і боль:

А дом наш, як далёкія ўспаміны...

Без дзвярэй, без тынку і без вокан [3, с. 7].

Тры дзесяткі гадоў таму (1989) ў Мінску за год да заснавання серыі беларускага літаратурнага аб’яднання «Белавежа» быў выдадзены зборнік «Светлы міг».

Міг – самы кароткі па працягласці адрэзак часу, які асацыюецца з няпэўнасцю, паколькі ён пралятае, улятае і, нарэшце, ляціць. Адначасова і вобраз *птушкі* як жывы сімвал палёту, лёгкасці. Асаблівасцю творчасці Яна Чыквіна з’яўляецца менавіта вобраз *палёту* (часу, птушкі, думкі), які ідзе звязуючым звязом не толькі яго лірычных твораў, а і саміх зборнікаў (у тым ліку праязных). У гэтым бачыцца індывідуальнасць аўтарскага стылю пісьменніка і паэта, кожны твор якога дапаўняе універсальны сэнс гэтага сімвала (*міг, паззі крыло, адстаю ад крылатай стаі, бел-белыя гусі* і інш.).

Кніга *Светлы міг* пачынаецца з верша «Паверыўшы ў паззі крыло». Лексічна-сіntaxічная анафара ў чацвёртым радку прыцягвае ўвагу чытача. Паэт выкарыстоўвае

паўтор для сэнсавага вылучэння найбольш істотнай думкі. З мэтай акцэнтацыі галоўнага, напраўляе ўвагу чытача менавіта на гэту фразу: «паверыўшы ў паэзію крыло» [4, с. 5]. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка. Вобраз палёта, лёгкасці карэлюе з даверлівасцю аўтара («паверыўшы»). Ян Чыквін інтэртэкстуальна запрашае чытача адправіцца з ім у гэты палёт, дзе арыенцірам будзе служыць лёгкасць і вера, дакладней давер яму [паэту]. (Адзначым, што і ў вершы «Паэт на чужыне» (с. 51) вобраз палёту і метафара паэтаў, суайчыннікаў перадаецца наступным: *крылатая стая, набрацімы – бел-белыя гусі / ляціць*).

Чытаючы вершы Яна Чыквіна, адчуваеш незвычайную блізкасць з прыродай («Цябе няма...» (с. 17) – параўнанне страты блізкага чалавека з адпаведнымі з’явамі прыроды: «Цябе няма, і ўся зямля маўчыць. / Заціхлі рэчкі горныя навечна»; «Старасць»: «Добры дзень, сястра мая, бяроза, / прывітанне вам, браты дубы» (с. 19)). Паэт нават моліць прыроду *перадыхаю* нікога не клікаць, а марыць, каб *ніякіх гасцей*, а толькі прырода яго абдымала і шанавала («Хай па мне растануецца зелень»). «Прымірэнне» (с. 21): «калі на галаве сівец мох, і можаш піць ваду і сонца, і вянем, адыходзячы» (адыход, смерць = увяданне) – метафара ізноў з прыродай. «А дом наш»: духмяныя агароды, «і сон глыбокі ветру ў самы поўдзень, макі грэюць рукі».

Дзяцінства
за мною
няспынна ідзе
у размалёванай
фарбамі
сонца сукенцы (с. 22–23).

«Мядовая грэчка» (с. 33) – вобраз мядовай грэчкі ўзнікае ў кожнага свой. Вось, напрыклад, першы радок: «Зямля парастала грэчкай мядовай» – станоўчы вобраз, вобраз урадлівай зямлі. Далей чытаем: «І толькі ўдава ведае горыч мядовай грэчкі» – вобраз карэктуюцца лексемай «*удава*», якую ўзмацняе лексема «*горыч*». Першы станоўчы вобраз ужо канфліктуе, але адразу аўтар растлумачвае нам (чытачам): «усё змяняецца... жыццё пераходзіць у смерць, жанчыны – ва ўдовы, сонца з пяском – у грэчку мядовую». Здзіўляешся, наколькі тонка заўважае паэт дэталі законаў жыцця, яго сімволіка-драматычны сэнс. Тым і блізкія нам гэтыя радкі, менавіта сваёй пранікнёнасцю і непадкупнай прастатой, вобразы якой ізноў адноўлены прыродай. Бо спакон веку чалавек і прырода неаддзельныя, гэтая ісціна ўсім вядомая, аднак пра яе ўсё часцей забываюць, асабліва жыхары гарадоў і мегаполісаў. Але той, хто вырас у сельскай мясцовасці, не можа думаць гарадскімі стэрэатыпамі, у яго іншы светапогляд і ўспрыманне, – натуральнае (ад *natura* – прырода), прыроднае. Адсюль і вобразнасць навакольнага свету. Вершы Яна Чыквіна вяртаюць нас да вытокаў, да нашых каранёў, да каранёў нашых бацькоў, якія ўвабралі ў сябе ўсё багацце і цяпло зямлі, сонца.

«Над вёскай міску неба трымаў бусел, / каб заўжды тут было толькі свята». Метафара ізноў з навакольнага свету. Ян Чыквін – майстар нештампаваных метафар. «Міску неба трымаў бусел» – бусел звіў сваё гняздо. Бусел – сімвал шчасця, аб тым і марыць паэт, каб заўсёды і ўсюды было шчасце і свята. І ці ёсць яшчэ паэты, якім *шчыміць сэрца* ад кліка птахі? («чуліва іншы адклікнецца птах, / ды так, што аж *сэрца шчыміць*» (с. 39–40)).

«Сад мой, садок // Душа najlepшая з душ» (с. 43) – параўнанне родных мясцін з душою, самым патаемным, што ёсць у чалавека, самым чыстым і асабістым, сваім унутраным светам. Менавіта там жыве памяць пра родныя мясціны. «Прыбязы да мяне ў Беласток // у белай кашулі груш». «У белай кашулі» – гэта метафара хавае за сабою час, ад якога атрымліваў асалоду паэт, – час, калі квітнее сад, не ад той пары, калі ўжо паспелі самі плады, а менавіта ад часу іх зараджэння, г.зн. пачаткам цвіцення. Лірычныя творы Яна Чыквіна – трапятанне і хараство прыроды («ветрамузычныя кусты» («Сад»), «мой вязе

з дзяцінства, з бацькоўскага краю» (с. 45), айчына як матчына ласка (с. 51); яго творы перадаюць натуральную прыгажосць, чысціню і сілу над чалавекам. Ягоная паэзія дапамагае нам памятаць пра дзяцінства, нашыя карані, паэзія Яна Чыквіна – філасофія жыцця. У кожнага яна свая... Згодна А. Барскаму, «паэтава дзяцінства здаецца яму той вялікай бесклапотнай краінай, што ўводзіць у сэрца аўтара лад, гармонію, спакой» [1, с. 246]. І менавіта здольнасць глядзець, назіраць і заўважаць шматграннасць прыродных з’яў, уменне перадаць сувязь гэтых з’яў са штодзённымі справамі ўсім спектрам моўных сродкаў, робіць паэта Яна Чыквіна блізкім нам, шырокаму колу чытачоў. Незалежна ад нацыянальнасці і месца нараджэння.

Верш «Веравызнанне» (с. 49–50) выбіваецца з шэрагу твораў зборніка «Светлы міг» і тэматычна, і па працягласці. Складваецца ўражанне, што паэт акамуліраваў гэтую супярэчнасць, якая зыходзіць ад чужых гарадскіх людзей і ад халодных архітэктур. Лірычны герой апынаецца ў гарадской мясцовасці, дзе «размалёваныя, надухмяныя і з высокімі позіркамі жанчыны, архітэктурна чэрствыя незнаёмыя твары, раздзьмугыя вітрыны магазінаў, піраміды падхарошаных дамоў». І толькі два станоўчыя вобразы: *астрава непракіслай радасці дзіцячай*, і *вымоўнае маўчанне негалосных купалаў*. Дзяцінства і вера – вось над чым не мае ўлады гарадская мітусня і глянец. Канфлікт сялянскага быцця і гарадской цывілізацыі, бацькоўскага дома і чужога горада адклікаюцца ў душы паэта драматызмам, які мы сустракаем таксама ў вершах «Сад», «А дом наш».

Вобраз *ночы* прысутнічае ў шматлікіх вершах Яна Чыквіна (у кантрасце з назваю зборніка «Светлы міг»).

У сваіх паэтычных думках Ян Чыквін вяртаецца да сваёй роднай вёскі Дубічы-Царкоўныя. Спавядаючыся перад чытачом, паэт не хавае сваёй шчырай дзіцячай любові да роднай хаты і арыгінальнымі вобразамі перадае ўсе дэталі жыцця на сваёй Радзіме.

Рыса, не ўласцівая мужчынскай прыродзе, – быць сентыментальным і плакаць. Але у зборніку вершаў «Светлы міг» знаходзім некалькі прыкладаў:

Прарастае сляза гарадскіх вачэй (с. 52)

Сляза цякла агністай міласціvasці (с. 70–71).

Адзначым, што такая глыбокая адчувальнасць перадаецца ў вершах, прысвечаных роднаму краю або самаму блізкаму чалавеку – маці.

Але слёзы перадаюць не толькі драматычны настрой лірычнага героя. «Маё душэўнае да слёз захапленне спевам» (с. 99)

У «Трохкрылых птушках» дзяўчына Наташа *вольная і ичаслівая, а ў вачах, аднак, горкія слёзы, слёзы пра ззублены час* [2, с. 107].

Крыніца трагічнага ў творчасці Яна Чыквіна, як заўважыла польскі крытык Тэрэса Занеўская, у незваротнасці былога і адчужанасці лірычнага героя ад свету свайго дзяцінства, куды ён вяртаецца ў сваіх марах-снах [5, с. 181]. «Дзяцінства / за мною / няспынна ідзе / у размалёванай / фарбамі / сонца сукенцы...» [3, с. 6].

У дыялогу на Радыё Свабода Ян Чыквін адзначаў: «я меў шчасце нарадзіцца ў натуральным для чалавека, гэта значыць, вясковым атачэнні» [6] і далей пра веру і царкву ён падкрэслівае:

«Царква першая вучыла адрозніваць дабро і зло, знаёміла з герархіяй агульна-чалавечых і хрысціянскіх каштоўнасцей, несла этычныя ідэалы, вучыла эстэтычнага ладу. Гэта яна давала веру ў існаванне справядлівага судзьдзі і веру ў сэнс самога чалавечага існавання, крэсліла перспэктыву пасля сьмерці. Здавалася, менавіта тут самаразгортвалася аголеная да болю самая звычайная чалавечая экзистэнцыя са сваімі ўніверсальнымі каштоўнасцямі; існаванне, не заслоненае, не зацемненае цывілізацыйнымі мішурай і шалупіннем».

Эмацыянальны пасыл твораў Яна Чыквіна разнастайны: ад сентыментальных цёплых успамінаў пра родны дом, родныя мясціны («Дзяцінства за мною няспынна ідзе...») да

пачварнага свету натуралістычнага песімізму [1, с. 249-253] («Дом»). Веліч паэта менавіта ў рознакаляровым адлюстраванні жыцця ва ўсёй яго разнастайнасці (ілюзіі, надзеі, боль, успаміны, смутак). Як адзначае Алесь Барскі, першакрыніца творчасці Яна Чыквіна вясковая рэчаіснасць. А творы яго – мост паміж пяшчотным і дарагім сэрцу дзяцінствам і сучасным жыццём вялікага творцы.

Каштоўнасць паэзіі Яна Чыквіна – выключная для аналізу і асэнсавання індывідуальна аўтарскай інтэрпрэтацыі яго асяроддзя і родных мясцін. Узаемадапаўняльныя вобразы дому, мовы, прыроды, маці складаюць агульную, поўную і дэталёвую карціну духоўнага складу Яна Чыквіна. Глыбокія думкі і разважанні адлюстраваны ў яго паэзіі, Сапраўдная вера і непадзельная любоў да сваіх родных мясцін – такім мы бачым асноўны падмурак, на якім пабудавана яго духоўнае жыццё. Яго лірычныя творы ненадакучліва ўказваюць нам на карані той рэальнай нацыі, яе поглядаў, каштоўнасцяў, яе праблем і яе ідэалы. Такі вектар акрэслены нашчадкамі у дасканалай лірычнай форме Яна Чыквіна.

Спіс выкарастанай літаратуры

- 1 Барскі, А. Янка Чыквін / А. Барскі // Выбраныя творы. – Мн. : Кнігазбор, 2011. – 411 с.
- 2 Чыквін, Ян. Трохкрылыя птушкі / Ян Чыквін. – Беласток: Белавежа, 2018. – 188 с.
- 3 Чыквін, Ян. Адно жыццё / Ян Чыквін. – Беласток: Белавежа, 2009. – 304 с.
- 4 Чыквін, Ян. Светлы міг / Ян Чыквін. – Мн. : Мастацкая літаратура, 1989. – 436 с.
- 5 Чыквін, Ян. Далёкія і блізкія. Беларускае пісьменнікі замежжа / Ян Чыквін. – Беласток: Белавежа, 1997. – 201 с.
- 6 Чыквін, Ян. Жыццё – гэта святае дзейства / Ян Чыквін // Радыё Свабода, [Электронны рэсурс]. – 2018. – Рэжым доступу : <https://www.svaboda.org/a/774699.html>. – Дата доступу : 10.02.2018.

ЦЗИ ХЭХЭ

(г. Гомель, ГГУ ім. Ф. Скарыны)

“РУССКИЙ” В ВОСПРИЯТИИ В. Л. КИГНА-ДЕДЛОВА

Родившийся в белорусско-немецкой семье В. Л. Кигн-Дедлов открыто заявил себя русским и в своих произведениях продемонстрировал яркую склонность к русскому. В результате писателя считали и даже до сих пор считают русским. В то же время следует отметить, что В. Л. Кигн-Дедлов никогда не отрицал своего белорусского происхождения. Учитывая концепцию триединого русского народа XVIII–XIX вв., на основе работ самого писателя в статье рассматриваются его восприятие “русского”. Сделан вывод о том, что понятие “русский” того времени своей широтой охвата отличается от его современного употребления.

В. Л. Кигн-Дедлов родился в белорусско-немецкой семье, с детства мать привила ему любовь к Беларуси, отец отправил его учиться в немецкую школу, однако он открыто заявил себя русским. И в таких произведениях, как “Вокруг России”, “Переселенцы и новые места”, “Киевский Владимирский собор”, писатель ярко продемонстрировал свою склонность к русскому. В результате В. Л. Кигна-Дедлова считали русским во время Российской империи и даже до сих пор считают русским, об этом свидетельствуют рецензии на переизданные его произведения в новом столетии. Кроме того, следует добавить, что его русская идентичность привлекла внимание отдельных ученых, и были опубликованы соответствующие диссертации, статьи в научных журналах и газетах. Несомненно, все